

## ՄԵԺ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԻ ՄԻՋԵՒ ԳԺՏՈՒԹԻՒՆԸ:

## IV.

(ՇԽԵՆՆԻՆԻՆԻ):

363 թուին Բարսեղը իւր կամքին հակառակ կետարիայի էգզարխ<sup>1)</sup> Եւսեբիոսից քահանայ ձեռնադրուեց: Եւսեբիոսը ժամանակակից այլ եպիսկոպոսների պէս խոստովանում էր եկեղեցու պաշտօնէութեան համար ընտրելագոյն երկոստարգների տաղանդից օգտուելու անհրաժեշտ կարեւորութիւնը: Աստուածաբանութեանը շատ սակաւ տեղեակ մի եպիսկոպոսի համար, որպիսի որ էր Եւսեբիոսը, որի ընտրութիւնը սաստիկ գիմնադրութիւնների էր հանդիպել, շատ և շատ կարեւոր էր ունենալ իւր մօտ Բարսեղի պէս մի խոհական և բեմքոտայ մարդ: Բայց նոցա մէջ շուտով տարաձայնութիւններ ծագեցին: Եւսեբիոսը իրանից գերազանց քահանայի սուաջ նսեմացաւ և այստեղ գուցէ մարդկային բնաւորութեանը յատուկ նախանձր գործեց: Եւսեբիոսը այնքան հեռուն գնաց՝ որ մինչև անգամ Բարսեղին զրկեց այն քահանայութիւնից՝ որ ինքն էր նորա լիզին կապել: Եթէ Բարսեղը աղնուաբար չը հեռուէր իւր բարեկամ Գրիգորի խրհրդին, և աչքից հեռանալու մաքով խոյս չը տար գէպի Պանտական մեհակեցութիւնը, ուր առժամանակ մի ընկերացել էր նորան և ինքն Գրիգորը, կարելի էր որ մի կատարեալ հերձուած սուաջ գար: Գրիգորը վերագաւառալով Պանտայից եռան-

1) Հնումն Հռոմէական Արևելեան կայսրների տեղակալները հեռաւոր հպատակ ազգերի մէջ էգզարքոս (exarchos) էին կոչվում: Գոիարերաբար՝ այլազգի բայց կրօնակից եկեղեցու գլուխ արքեպիսկոպոսներն էլ, որ ընդհանուր պատրիարքի բարձրագոյն իրաւասութեան տակ կառավարում էին իրանց վիճակուած եկեղեցին՝ կոչվում էին էգզարքոս: Այս առմամբ՝ ուսաց Սրբաշնչագոյն Սինոդի բարձրագոյն իրաւասութեան տակ Աղվաթեան յունադաւան ազգերի եկեղեցին կառավարող արքեպիսկոպոսը կոչվում է Արաստանի և Իմերեթի էգզարխ: Հայ թարգ:

գազին աշխատեց զայրացած եպիսկոպոսին իւր կարեւիւր խոցուած քահանայի հետ հաշտեցնել: 364 թուին վերջացաւ Յօրհանոսի 2), կարճապէս թագաւորութիւնն և արիոսական Վաղէսի գահ բարձրանալովը Եւսեբիոսի զրութիւնը վտանգաւոր դարձաւ: Իւր խորհուրդների և ժողովների մէջ իրան օգնելու համար Եւսեբիոսը Գրիգորին յաճախ իւր մօտ էր կանչում: Գրիգորը սիրով պատասխանում էր, որ ինքն իւր համար մեծ պատիւ է համարում այդ հրաւերները, սակայն իւր բարեկամ Բարսեղի վերաբերութեամբ Եւսեբիոսի գործողութեան եղանակին չէր կարողանում հաւանել: «Ինձ պատիւ՝ և նորան անարգանք ցոյց ապրով՝ գրում է նա Եւսեբիոսին, զու միտս ես ձգում այն մարդը, որ մի ձեռով մէկի գլխին զարկելով՝ միւս ձեռով շոյում է նորա երեսը, կամ որը ամբոցներով տան հիմքը՝ միևնոյն ժամանակ պատերը քանդում է: Եթէ քս առաջին ես մի նշանակութիւն ունեմ խնդրեմ Բարսեղի հետ հաշտուես: Այդ շնորհը մի զլանար ինձ: Եթէ դու նորա հետ յարգանքով վարուես՝ նոյնը և նորանից կը գտնես»: Ինչպէս դժուար չէ ենթագրել՝ Եւսեբիոսը այս նամակից վիրաւորուեց: Նա բռնական յարգական չր համարեց երիտասարդ գաւառացու այդ տեսակ ոճը: Գրիգորը մեծ վստահութեամբ, գիտակցաբար և իւր արժանիքը գնահատելով՝ պատասխանեց թէ, բարեկամի ազատութիւնը թշնամու վրէժինդրութիւնից շատ լաւ է: Նա ինքնահաճ ամբարհաւածութեամբ չէր գրում, այլ գրում էր որպէս քրիստոնեայ փրկիտիայ: Եւ եթէ Եւսեբիոսը նայում էր այդ նամակին որպէս թէ մի ծառայ լինէր գրողը՝ որ իւր տիրոջ երեսին մտիկ անելու վստահութիւն պէտք է չունենար, այն ժամանակ Գրիգորը պատրաստ էր իւր անձը գանակոծութեան ենթարկել և չր լայ: Այս գղջումը ընդունեց Եւսեբիոսը, և եկեղեցու անհրաժեշտ կարիքից ստիպուած՝ ներեց Բարսեղին: Գրիգորը գրաւոր հաղորդեց իւր բարեկամին թէ նա շուտով կը ստանայ իւր եպիսկոպոսից սիրալիր նամակ: Եւ նախազգուշացրեց նորան մեծահոգի հեղու-

2) Միքայէլ Ասորի երես 171 կոչում է Յօրհանոս, իսկ երես 172՝ Յօրհանոս: Հայ թարգ:



Թեամբ կանխել այդ նամակին, խոստանալով որ, եթէ կամենայ՝ ինքն մինչև Կեսարիայ կուղեկցի նորան և այնտեղ ճշմարտութեան համար պայքարների մէջ կօգնի: Գրիգորը եպիսկոպոսին էլ գրեց. «Եթէ միայն հաճելի կը լինի քեզ, կը գամ և քեզ հետ միասին կաղթեմ: քեզ հետ միասին կը մաքառեմ, քեզ հետ կը ծառայեմ և, ինչպէս խիզախ մանուկները խրախուսում են քաջարի բմբիշներին, ես էլ իմ հանդիսաւոր ներբողներով կը խրախուսեմ քեզ»: Այս բաներում Գրիգորը շատ ազնուութեամբ գործեց:

Յիբաւի Բարսեղը 365 թուին Կեսարիա վերադարձաւ և, հինգ տարուց յետոյ կարծես քաղաքի իսկական եպիսկոպոսը լինէր, իսկ Եւսեբիոսը միայն անունն էր կրում իւր վերայ: Կեսարիայում Բարսեղը այնպիսի դիրք ստացաւ որ նորան հնարաւորութիւն էր տալիս եկեղեցու գործերը իւր կամեցածի պէս փարել: Նա էր որպէս մի «առիւծ պահող»: Եւսեբիոսի համար բոլորովին անհրաժեշտ որ դառնալով՝ առանց վիրաւորելու իւր եպիսկոպոսի դիւրազանց պատուասիրութիւնը, միմիայն եպիսկոպոսական աթոռին մեծ ծառայութիւն էր մատուցանում: Մի սովի ժամանակ նա գերազանցեց բարերար գործունէութեամբ և, առնաբար պաշտպանեց չիլիական գաւանդութիւնը արիոսական Վաղէս կայսրի դէմ:

370 թուին վախճանուեց Եւսեբիոսը: Բարսեղը այդ ժամանակ 41 տարեկան էր և՛ (եթէ այդ նորա իսկական նամակն է)՝ նա իսկոյն դիմեց Գրիգորին՝ խնդրելով որ օգնէ իրան մեսրապօլոսական աթոռի համար մի արժանաւոր յաջորդ ընտրելու գործում: Այսպիսին, գրում է նա նորան, արդէն կայ ի նկատի, և Գրիգորին լու յայտնի է: Այստեղ նա, հաւանական է որ, բացի Գրիգորից ոչ ոք ի նկատի չունէր <sup>1)</sup>: Գրիգորը մերժեց այս խնդիրը,

1) Այժմ՝ ընդհանրապէս ենթադրում են որ, Բարսեղի մէջ թղթերի տպուած նամակը իսկապէս Անդրանիկ—Գրիգորի (Աստուածաբանի հօր) նամակն է Սամոսատի Եւսեբիոս եպիսկոպոսին գրած: XLI-րդ նամակում որ Անդրանիկ—Գրիգորը գրել է Կեսարիայի եկեղեցուն՝ նա յայտնում է խաղաղութիւնը դրդուած, սակայն ապաւինում է առատաձեռն Աստուծոյ ազատութեանը և իւր ծաղկեալ ալիքի ազդեցութեանը, Հեղ.

բայց յետոյ էլի նոր նամակ ստացաւ Բարսեղից, որով վերջինս յայտնում էր թէ փառնգաւոր Հիւանդ է, ըզձակաթ է իւր բարեկամին տեռնել: Գրիգորը խորին կերպով զգայուած՝ պատրաստվում էր ճանապարհ ընկնել՝ երբ յանկարծ ի զարմանս իւր իմանում է, որ Բարսեղը փայելում է իրան յատուկ քաջաւոյժութիւնը: Գրիգորի հոգւ մէջ ծագեց այն միտքը թէ, Բարսեղը իւր ներկայութիւնը ցանկանում է, որ իւր օգնութեամբ կարողանայ փափագին հասնել—եպիսկոպոս ընտրուել: Գրիգորը Բարսեղին մի խիստ յանգիմանակա՛ն նամակ գրեց, պախարակելով նորան այն բանի համար, ինչ որ ինքն համարում էր փառաօրհակա՛ն նպատակների երեւթ իւր և խորհուրդ տուեց նորան յուզուած քաղաքից հեռանալ: Այնուամենայնիւ ինչ որ կարող էր՝ իւր բարեկամի օգտին արեց նա, իւր հօր կողմից երկու թուղթ գրելով մէկը Կետարիայի հոգևորականութեանը, իսկ միւսը՝ Ժողովրդին: Անգրա-նիկ-Գրիգորը չը նայելով իւր խոնարհեալ տարիքի անկարողութեանը, այս գործով այնպէս եռանդագին հետաքրքրվում էր, որ անձամբ Կետարիա գնաց և երբ Բարսեղը ընտրուեց՝ այնքան ուրախացաւ, որ տուն վերադառնալիս իրան մի քանի տարով երիտասարդացած էր համարում: Եթէ զառամեալ եպիսկոպոսի այսպիսի անձնուէր մասնակցութիւնը չը լինէր, գուցէ և անհնար լինէր գլուխ բերել Բարսեղի մեծ պաշտօնը: Ձեռնադրութեան համար երեք եպիսկոպոսի ներկայութիւն պէտք էր, իսկ մինչև նորա ժամանելը՝ նորան ձեռնադրելու պատրաստ միայն երկու եպիսկոպոս կար Կետարիայում:

Բարսեղի կեանքի մէջ այս նշանաւոր վայրկենում, նորա ձեռնարկած միջոցներից պատճառուած թիւրփմայութիւնը մեծ Կապագովիւեցիների որոտագին և անձուկ բարեկամութեան սոււրբ խաչն եղաւ, և այդ լուրը էր: Գրիգորին թուում էր թէ Բարսեղը աղնուամտութեամբ չէր գործում, իսկ Բարսեղը մտածում էր, որ իւր բարեկամը դէպի ինքն անտարբերութեամբ է վերաբերվում, թէև կարծիք չը կայ որ, Բարսեղը չէր ընտրուիլ՝ եթէ երկու Գրիգորների (հօր և որդու) անդուլ ջանքերը չը լինէին: Գրիգորը շնորհաւորական նախակ գրեց նորան, բայց ներկայ չը գտնուեց



անձամբ, որովհետեւ վախենում էր թէ միգուցէ Բարսեղի թշնամիներն ու բանասարկուները ասեն որ, նոր եպիսկոպոսը իրան իւր կռասկիցներով է շրջապատում: Բարսեղը միանգամայն չընդունեց այս պատճառաբանութիւնը, և ազգեց Գրիգորին թէ, նա ականքն է, որ իւր գործովը չէ հետաքրքրւում: Գրիգորը ահաճութեամբ պատասխանեց. «Ի՞նչպէս ես կարողանում ասել թէ, քո գործը իմ համար լքեալ հաւնձք է. ո՞վ դու, աստուածային և նուիրական գլուխ: Այդ ի՞նչ խօսք է դուրս թռչում քո բերանից, և ի՞նչպէս ես համարձակուում այդպէս խօսել: Քո խելքը այդ ուղղութեամբ ինչպէս կարողացաւ ընթանալ—թանաքն է գրել այդ—թմուղթն է ընդունել: Ո՛հ, սէր էք դուք, զրոյցներ, Աթէնք, առաքինութիւնք, և գրական վաստակներ: Քո գրած այդ բաներով դու ինձ համարեա եղբերեգակ ես դարձնում: Ո՞վ դու, որ աշխա՛հ աչքն ես, ինձ մի՛թէ չես ճանաչում: Ո՞վ դու, մեծ ձայն և փող, հանդիսարանդ ճոխաբանութեան: Եւ մի՛թէ քո գործերը կարող են իմ աչքին նշանակութիւն չունենալ: Եթէ Գրիգորը քո առաջին պատկառ չը մնայ, մի՛թէ կարո՞ղ է լինել մի ուրիշը, որ՝ աշխարհիս մէջ որեւէ մէկի առաջին պատկառ մնար: Տարուայ եղանակներէ մէջ գարունը մի հատիկ է, երկնքի աստղերի մէջ՝ արեգակը՝ ամեն ինչ ընդգրկող է երկինքը և այդ բոլորի մէջ՝ մի ձայն— և այն հէնց քանն է, եթէ միայն առհասարակ ես կարող եմ գատաւոր լինել այդ գործում և եթէ (ինչե՛ր եմ մտածում) իմ սէրը գէպի քեզ չէ սխալեցնում ինձ»:

Բայց և շուտով Գրիգորը առիթ ունեցաւ տառջուցանել՝ որ իւր խօսքերը անկեղծ են, որովհետեւ լսելով թէ Բարսեղը քաղաքական իշխանութեան հետ վէճի է բռնուել և դժուարութիւնների մէջ է, շուտով նամակ գրեց և խոստացաւ նորա մօտ գնալ: Բարսեղը Գրիգորին առագերէցի պաշտօն առաջարկեց՝ կեսորիա յում, բայց Գրիգորը մերժեց:

Մինչ այս մինչ այն՝ աւելի ևս վատ բան էր նախատարատուվում: 370 թուին արիոսական կայսր Վաղէսը իւր յաւուկ տեսակէտով՝ կապագովիկան բաժանեց երկու հաճանգ և այս քաղաքական բաժանմանը չը նայելով՝ Բարսեղը ի դուր տքնում էր եկե-

ղեցական միութիւնը պահպանել իւր թեմի մէջ: Երկրորդ կէտի մայրաքաղաքը դարձաւ Տիանա քաղաքը և նորա սնտախաւ եպիսկոպոս Անթիմոսը իւր նախկին մետրապօլիի հետ միանգամից տարաձայնութեան մէջ մտաւ: «Հոգւոր զաւակների, հոգւոյ, հաւատոյ բանի» մասին իւր համեմած պատճառաբանութիւններով (որ ագահութեան համար լու պատրուակներ էին) նա այնքան հեռուն գնաց, որ Սասիմոյի լեռնային կրճից անցնող Բարսեղի օգաին սահմանուած եկամուտները սկսեց յախշտակել: Իւր սեպհական գործածութեան համար յախշտակեց նոյնպէս իւր նախկին մետրապօլիի ջորիները: Իւր այս փարմունքը արդարացնելու համար ստում էր. «չարախառներին պետք չէ հարկ վճարել»: Այս պատճառով էլ Գրիգորը կծու կերպով նկատեց, որ «նա է չարախառը՝ ով ուրիշին վիշտ է պատճառում»:

Իւր մետրապօլիական սեպհական իրաւունքը ամրապնդելու համար Բարսեղը փոքր քաղաքների թուի համեմատ իւր յիսուն քորեպիսկոպոսների թուին մի քանի նորերն էլ աւելացրեց: Այս քորեպիսկոպոսները ստորական բարեկարգիչներից աւելի բարձր դիրք չունէին և կարգվում էին հասարակ քահանաներից: Նահանգների բաժանման պատճառով երկու նորակազմ թեմերի սահմանի վերայ մէկուսի ընկած էր մի անշուք քաղաք, որի պատճառով միմեանց գէմ՝ վիճում էին Անթիմոսն ու Բարսեղը: Այդ նոյն ինքն Սասիմոս քաղաքն էր, որ Տիանայից՝ 50 և Նազիանդից՝ 36 վերտաի վերայ էր գտնվում մի քարքարոտ և խոպան վայրում: Այդ վայրը անջրգի էր և զուրկ բուսականութիւնից, իսկ քաղաքը խեղճուկ ու փոշոտ, բայց երեք ճանապարհների միացման կէտում գտնուելով՝ անհատատաբնակ ազգաբնակչութեան պատճառով անտանելի կերպով աղմկալից էր: Քաղաքի բնակիչները ջորեպաններ և նօգէհ վաճառականներ էին: Իսկապէս ձիեր փոխելու մի կայարան էր, և մէջը բացի փոշուց, աղաղակից, ամենատեսակ ժխորից, ամեն տեսակի գործակատարներից և ձիերի սարքերից ուրիշ ոչինչ չը կար: Յաւելացնենք և այն՝ որ այնտեղ հազիւ մի վայր գտնուէր ուր հնար լինէր գոնէ ամենատախաւ հոգւոր ազդեցութիւն գործել: Իսկ եկամուտները այնքան նուաղ



էին, որ տեղական եպիսկոպոսը անկարող կը լինէր համարձակօրէն իւր հոփուական և բարեգործական սովորական պարտականութիւնները հնգալ: Եթէ ընդհանրապէս այստեղի համար եպիսկոպոս պէտք էր լինէր, միմիայն Բարսեղի մետրապօլիտական իրաւունքը՝ նորա Տիտիանական սոսիւի գէմ՝ պաշտպանելու համար, այն ժամանակ այստեղ գուցէ մի խիստ ներկուռ և կարգապահ քահանայ պիտանի լինէր, որ կարողանար այն անհաստատաբնակ ազգաբնակութեան մէջ քահանայապետութիւն անել: Սակայն յամենայն գէպս, ճարտարաբանութիւնը, նուրբ կրթութիւնը, և աստուածաբանական խրթնութիւնները բոլորովին ասպարդիւն կը լինէին այսպիսի վայրում:

Բայց ընդհակառակն այդ իսկ տեղում Բարսեղը եպիսկոպոս կարգեց իւր հասակակից և համապատիւ, ճարտարաբանութեամբ և ուսմամբ իրանից գերազանցող, ամեն բանում իւր անձնուէր բարեկամ իւր բոլոր ծանօթներից աւելի շնորհալի և աւելի կրթուած մարդուն՝ որ իրան ազատել էր Աթէնքում՝ նորեկների վերաբերութեամբ ուսանողներին յատուկ չարածծիութիւնից 1): Վիճաբանութեան մէջ յաղթուելուց 2), սուաջնորդել էր նորան իւր խորհուրդներով—մասնակցել էր նորա ուղղմանական պարամունքներին, նորա վանական մենակեցութեանը, հաշտեցրել էր իւր զայրացած եպիսկոպոսի հետ, և այդ ամենից աւելի՝ Կեսարիայի մետրապօլիտական աթոռի համար նորա ընտրութիւնը ապահովելուն գործակցել էր: Սակայն Բարսեղը իւր կողմից Գրիգորին եպիսկոպոս էր կարգել այն մեկուսացեալ տեղի համար, որին ինքն

1) Բաղանքի փորձութիւնն՝ որի մասին յիշուած է արդէն: Հայ Թարգ.

2) Հայերի հետ վիճաբանութիւնն է ակնարկում: Ուր Բարսեղը երբ պէտք է յաղթուէր՝ Գրիգորը օգնութեան էր հասել: Հետաքրքիր է այս մրցման գէպքը նախ՝ որ ապացուցանում է թէ Հայք չորրորդ դարուց արդէն հետամուտ էին նոյն ժամանակի լուսաւորութեան և երկրորդ՝ որ այնքան յառաջ էին գնացած՝ մինչ ոչ միայն մրցում էին Բարսեղի, պէս մարգոց հետ, այլ ընծայելով Պարոյր Հայկազնի պէս հանրահռչակ գիտնական, իրանց պատիւը Աթէնքինն էին համարում: Հայ Թարգ.

Գրիգորը գտան երգիծանքով անուանում էր իւր «ամենախառաւոր Սասիման»: «Ահա, զայրացած բացազանչում է Գրիգորը, ինչ եղաւ Աթէնքը, ինչ դուրս եկաւ մեր միտքին ուսումնական պարսպմունքից, մեր բնականութիւնից, մեր հրաշալի բարեկամութիւնից և մեր՝ իրար տրած խոստումներից: Այդ բոլորը ցնդեց որպէս վառիկ: Աւելի լաւ էր, որ ես աղաւինէի վայրի գազաններին: Ինձ թուում է թէ նոցա վերայ աւելի յոյս կարելի էր գնել»:

Իսկ Բարսեղը ինչից տախպուսած Գրիգորին Սասիմանի եպիսկոպոս նշանակեց: Արդարացնել գործողութեան եղանակը գիտար է. Եթէ մի այլ մարդ մեղադրուէր այդ գործում՝ գուցէ հնար լինէր բոլորովին անբարեացակամութիւն անուանել, բայց ի նկատի ունենալով երկու բարեկամների ամենալաւ յարաբերութիւնը, անբարեացակամութեան ոչ մի առիթ չէր երևում: Եթէ Բարսեղը գիտենար թէ այդ այգալէս խիստ և վիրաւորական կարող է լինել իւր բարեկամի քնքոյշ և զգայուն բնութեան համար, թէ այգալէս կարող է հանգցնել նորա մէջ վառուող կրակը, ընկճել նորա հոգին, և եկեղեցու համար անօգուտ դարձնել նորա ձիրքերը, նա այդ անյաջող ընտրութիւնը չէր էլ անիլ, որը կարծէք բնուէր համապատասխանում Գրիգորի ոչ կրթութեանը, և ոչ իսկական բնուորութեանը, որ և այս պատճառով իսկ նոյն ինքն գործի համար ևս ապարդիւն կարող էր լինել: Յամենայն գէտս, այս պաշտօնը ծանրացել էր Գրիգորի հոգու վերայ որպէս մի վատ ուրուական և խանգարել էր նորա հոգեկան դրութիւնը: Ինչից տախպուսած Բարսեղը այգալէս վարուէից՝ յայտնի չէ: Գուցէ նա մի սրտչեղ նպատակ ունենալով ի նկատի՝ հաշուի չէ դրել միւս ամեն բաները, և ուրիշ շատ բարձրագոյն մարդոց նման արեց այն՝ ինչ որ իւր հայեացքով իւր թեմի բարւոյն համար իւր կողմից օգտակար գտաւ: Բայց նա կամայ թէ ակամայ հարուած էր հասցրել իւր բարեկամի բարօրութեանը, այն բարեկամի՝ որ նրան շատ էր յարգում և որի վերայ ինքն յոյս էր դրած եղել, և որին ինքն իւր ունեցած բոլոր լաւ բաներով պարտական էր: Գէտի Գրիգորը Բարսեղը նախանձ տածում էր արդեօք: Չէ՞ր կամեցել արդեօք Գրիգորին սրտովել՝ որ նա իւր ընտրութեան ժամանակ ներկայ չէր գտնուել: Կամ՝



Թէ վարուեց որպէս բարձրագիւր աստիճանաւոր, որ մետաքալիտ  
 և իւր ստորագրեալ յիսուն եպիսկոպոսների էգզարխ գառնալոյ՝  
 անասրբերութեամբ էր վերաբերում գէպի իւր նախկին բարե-  
 կամները: Գործ բոլոր ի հարկէ անարոշ ենթադրութիւններ են  
 և միւս կողմից հաւանական է նաեւ, որ կարող էին լինել այլ  
 բարձր շարժառիթներ, որոնք մենք չենք կարողացել նկատել և,  
 որոնք եկեղեցու այն տաքնապալից և վտանգաւոր ժամանակի  
 օրուայ կարիքից են յառաջ եկած: Այնուամենայնիւ, մարդկային  
 տեսակէտից առնելով բոլորովին հասկանալի է որ այս վարմունքը,  
 ինչպէս Գրիգորն է ասում, իւր կեանքի այլ բոլոր արկածներից  
 աւելի է խախտել նորա փիլիսոփայական և քրիստոնէական անգոր-  
 ւութիւնը: Նա այդ բանի վերայ նայում է որպէս ամենայն ինչ  
 փոփոխողի վերայ, որ զրկել էր նորան իւր ակնկալած բոլոր յոյ-  
 սերից: Գրիգորի նամակների շատ կտորները պարզ ցոյց են տալիս  
 իւր բարեկամի գէպի ինքն այսպիսի վարմունքի համար՝ իւր զգաց-  
 մունքի լարուած լինելը: «Արդեօք դու՝ դեռ երկաթ ժամանակ ինձ,  
 որպէս անուս՝ գւեհ՜իկ, ընկերատեսաց և կեանքի համար անպէտք  
 մարդու պէտք է անարգես» և այս այն պատճառով միայն՝ որ ես  
 յանգգնեցի պատշաճաւոր կերպով վերաբերուել գէպի այն պաշ-  
 տօնը՝ որ ստացել եմ՝ քեզանից: Ամենածիծաղելին կամ ցաւալին  
 այս գէպքում է այն՝ որ անարդարութեամբ է վարուած ինձ հետ  
 և էլի ինձ են նախատում»: Այնուհետեւ նա Բարսեղին գրում է որ,  
 եթէ նա կամենում է կռուել Անթիմոսի հետ՝ թող ինքն՝ կռուի  
 Գրիգորը ինքն վարչական նախապատուութեան համար այս չարա-  
 բաստ կռիւը վարել չէ կարող:

Բաց Բարսեղը չը կամեցաւ իւր միանգամ արած քայլից յետ  
 կենալ: Նա հաղիանդ գնաց Գրիգորին ձեռնադրելու և վերջինս  
 զգալով որ այլ ևս սղատ և ինքնակամ չէ, և ի հարկէ այս ամենի  
 մէջ Բարձրեց աջը տեսնելով՝ վերջապէս զիջաւ թէ և այնուամե-  
 նայնիւ իրան եղած առաջարկութիւնը ակամայ էր ընդունում: Գրի-  
 գորի հօր կառուցած եկեղեցում՝ Բարսեղը «Գրիգորին յառաջ  
 բերեց և ձեռքից բռնելով իւր կողքին նստացրեց: Յետոյ օժեց,  
 հագցրեց եփուգը (եմփորան) գրեց նորա գլխին սաղաւարտը,

մտեցրեց սուրբ սեղանին, մատոյց սուրբ պատարագը, Ա. Հոգուն հուխազործեց նորա ձեռքերը, և տարաւ դէպի սրբարանը՝ որ նորան սրբերի եպիսկոպոս գարձնէ»<sup>1)</sup>։ Ա. յատեղ, Բարսեղի և իւր հօր ներկայութեամբ Գրիգորը քարոզ խօսեց։ «Մի անգամ ևս, ասաց նա, իջան իմ վերայ օրհնութիւն և սուրբ հոգի, և միանգամ ևս տրտում և տխուր ուղեորում եմ շահատակելու համար»։ Իւր այս բարձրանալու պատճառը, աւելացրեց նա, ոչ թէ իւր յօժարութիւնն էր, այլ սոխլամունքը։ Բայց և միևնոյն ժամանակ անձնանուէր հոգւով իւր «կամակորութիւնը, պակասամտութիւնը» դատապարտում է և իւր բարձրապատիւ բարեկամից շնորհակալ է լինում նորա բարութեան և անձնուիրութեան համար, որովհետեւ չէ կամեցել նա որ իւր տաղանդը գետնի մէջ թաղուած մնայ։ Ա. յուհետեւ Բարսեղին գրեց նա որ, եթէ ուրիշ բան էլ չը լինի, այդ ամենից նա գոնէ այն օգուտը ստացաւ, որ սովորեց այնուհետեւ իւր յոյսը, ոչ թէ իւր բարեկամների, այլ Աստուծոյ վերայ դնել։

Գրիգորը ուժեղ բնաւորութեան տէր մարդ չէր։ Նորա վեհերոտ զգայունութիւնը, նորա հակումն դէպի մենակեցութիւնն ու վերացականը և նորա անընդունակութիւնը անմիջական ձնշմանը ընդդիմադրելու, իրանից զօրեղ և իշխող բնաւորութեան դէմ մարտելիս՝ նորան անզօր էին գարձնում։ Զանճարացոյցիչ չեմուչումից ազատուելու համար յանձն առնելով ձեռնադրուել նա այնպիսի թուլութիւն ցոյց տուեց՝ որի համար ապագայում երկար ժամանակ աւաղում էր։ Ա. յգ պատճառով էլ մեղադրում էին նորան որպէս փոփոխամիտ որ, և ապագայումն էլ ենթարկուեց շատ անախորժութիւնների։ Նորա խորին կերպով վշտացած հոգին մխիթարելու համար իզուր եկաւ նորա մօտ Գրիգոր Նիւսաջին։ Զեւնադրուելուց յետոյ իւր ընկճուած հոգին կազդուրելու համար նա դէպի իւր սիրած մենակեցութիւնն քաշուեց, իսկ վերագործից յետոյ նա իւր Աստիմա քաղաքը գնաց թէ ոչ՝ յայտնի չէ, միայն

1) Հրէական լեզուի այս բառացի դարձուածքը յետոյ զանազան թիւրիմացութեան պատճառ դարձաւ։ Հեղ.



գիտենք որ այնտեղ նա ոչ մի ձեռնադրութիւն չը կատարեց: Նա երբէք չը կամեցաւ և իւր բնութեան էլ համապատասխան չէր կռիւ վարել Անթիմոսի հետ: մանաւանդ որ, այդ շատ անասորժութիւններ էլ պէտք է պատճառէր նորան: Անթիմոսը Տիանեան թեմի ուրիշ քաղաքների շարքում՝ Նազիանդ էլ գնաց՝ որպէս թէ Անդրանիկ Գրիգորին այցելելու, բայց Նոյատալին խկապէս էր Սասիմայի նորահաստատ եպիսկոպոսին համզել՝ որ ընդունի իւր մետրապօլիտական գերիշխանութիւնը: Այս նորան չը յաջողուեց, և նա զայրացած՝ մեղադրեց Գրիգորին Քարսեղականութեան մէջ: Այնուհետև նա համզեց նորան որ Կեսարիայի և Տիանիայի աթոռների միջև միջնորդի դեր կատարէ: Գրիգոր այս մասին էլ յաջողութիւն չունեցաւ, որովհետև Բարսեղը միշտ պարտաւ մերժեց Անթիմոսի կողմից սանձագութիւնները: Վերջապէս Գրիգորը զգալով որ անհնար է Սասիմայի պէս տեղում՝ օգտակար լինել, նորից խոյս տուեց բլուրների միջև առանձնացած, և իւր սիրած մենարանը: Նա մերժեց նաև իւր հօր խնդիրը և չը կամեցաւ գնալ իւր եպիսկոպոսութեան քաղաքը, «որ տղմի մէջ չը խեղդուի»: Սակայն ընդունեց Նազիանդում մնալու համար իւր հօր խնդիրը և ինչպէս ինքն այլաբանօրէն ասում է, զօրեղ, բայց վատասկած (զագրած) արծուի թեւերին նեցուկ լինելու համար: Վաղէսի արիստական բռնութիւնները ստիպել էին նորա զառամեալ հօրը իւր մօտ օգնականներ ունենալ «հաւատոյ պատնէշ Կապադովկիայի ոյժը ստուարացներու համար: 372 թուին» յիշաւ, նա փերագարձաւ իւր հայրենի քաղաքը և իւր առաջին քարոզում խոստացաւ հարթել այն խոչնդոտները, որոնք հոգեւոր երջանկութեամբ զուարճանալը արգելում էին: Նա խոստովանում էր թէ, իւր կեանքի անյաղթելի առաջնորդողը նախախնամութիւնն է, որին պարտաւոր էր զոհել իւր անձնական հակումները և այս ժամանակից սկսեց կանոնաւորապէս գործել որպէս իւր հօր օգնական եպիսկոպոս, միայն հրաժարուեց նորա յաջորդը լինել: Որովհետև Բարսեղը միմիայն իւր բարեհաճ կամքով էր նորան Սասիմայի եպիսկոպոս նշանակել, առանց իւր միւս ստորագրեալ եպիսկոպոսների հետ խորհրդակցելու և առանց ժողովրդի ցանկութիւնը աչքի առաջ ունենալու, ուստի

և իւր բարեկամի բազմի այգւղիսի դարձուածքին ներողամտութեամբ էր վերաբերվում, այնպէս որ Գրիգորը իսկապէս առանց որոշեալ ամօռի եպիսկոպոս էր:

Մեծ բարեկամների այս բոլոր վիրաւորական տարածայնութեանց ժամանակ ուրախալի էր նկատել՝ որ երկուստեք փոխադարձ ներողամտութեամբ՝ ժամանակը բռնի խորհուրդներ յառաջ բերեց: Խորարմատ էր նոցայ բարեկամութիւնը, Գրիգորը միշտ պատրաստ էր իւր բարեկամին օգնել և, միանգամ էլ մի մեծամիտ վանականի հախառակ հրապարակով պաշտպանեց Բարսեղի ուղղափառութիւնը: Վանականը մեղադրում էր Բարսեղին Ս. Հոգւոյ աստուածութեան վերաբերութեամբ՝ մոլորութեան մէջ: Վանականը լսել էր Բարսեղի քարոյրը՝ ուր նա խօսել էր Հօր և Ողբւոյ մասին Ս. Հոգւոն առանց Աստուծոյ անունը տալու: Գրիգորը Ս. Երրորդութեան երրորդ անձի վերաբերութեամբ իւր բարեկամի հաւատքը փնտրաբար ապացուցեց և իւր քարոյրի մէջ յառաջ բերեց այդ զանցառութեան շարժառիթը: Բայց Բարսեղը վիրաւորուել էր Գրիգորի այս գէպքը յիշեցնող մի նամակից: Բարսեղին թուում էր որ Գրիգորը շատ վեհերօտ և անարուեստ կերպով է պաշտպանել նորան: «Եթէ երկար բարեկամութիւնը, գրում է նա, բաւական չէ համոզել իմ եղբայրակիցներին՝ որ իմ հայեացքները ըմբռնեն, ինչ շահ մի նամակից»: Ստափմայի եպիսկոպոսի անսովոր խաղաղասիրութիւնն ու ներողամտութիւնը ի վերջոյ կարող եղան նոր բարգուծիւններն ու տարակուսութիւնները հեռացնել և Բարսեղը իւր բոլոր գծաւորութիւնների ժամանակ օգտուեց իւր անձնուէր բարեկամի գործակցութիւնից:

(Երեսնակէն)

Յ. Վ. Մ.